

20. YÜZYILIN BAŞLARINDA ORDU KAZASI'NDA SOSYAL DURUM*

İzzet Bahri ATEŞLİ**

Özet

Bu çalışmada, 1476 numaralı Ordu Kazası Şer'iyye Sicil Defteri esas alınarak, 20. yüzyıl başlarında Ordu Kazasının sosyal yapısı ele alınmıştır. Yazıda, özellikle kazadaki aile yapısına (evlenme-boşanma olayları, ailelerin çocuk sayıları, vasi atamaları, miras taksimi vs.) değinilmiş olmakla beraber, kazadaki Müslim-gayrimüslim ilişkileri ve vakıfların durumu konularına da temas edilmiştir. Çalışma 20. yüzyıl başlarında, Türkiye'nin sosyal yapısının anlaşılmasına ışık tutmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler

Ordu, Şer'iyye Sicili, Hukuk

DIE SOZIALE STRUKTUR DES LANDKREISES ORDU, ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS

Die Zusammenfassung

Die Grundlage dieses Artikels ist das Ser'iyye Registerbuch des Landkreises Ordu mit der Nummer 1476. Der Artikel nimmt die soziale Struktur des Landkreises Ordu, Anfang des 20. Jh. durch. Die Abhandlung, beinhaltet hauptsächlich über die familiäre (Heirate und Scheidungen, die Kinderzahlen, die Vormund Einsetzungen, das Erbrecht usw.), die Beziehungen der Muslimen mit Christen und die Lage der Stiftungen.

Das Ziel des Artikels ist die gesellschaftliche Lage der Türkei im 20. Jh. zu begreifen.

Die Schlüsselwörter

Ordu, das Şer'iyye Registerbuch, das Jura

* Bu makale, 1476 No'lu Ordu Kazası Şer'iyye Sicil Defteri, (Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 1995) isimli yüksek lisans tezinden özet olarak hazırlanmıştır.

** Okutman, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Nıksar Meslek Yüksekokulu, izzet_batesli@hotmail.com

GİRİŞ

Türk milletinin tarihi süreç içerisindeki sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı yanında idari yapılanmasının da numunelerini gösteren şehirlerin tarihlerinin araştırılması bir bütün olarak Türk tarihinin aydınlatılması konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Şehir tarihçiliği için en önemli kaynaklardan biri de şer'iyye sicilleridir. Bugünkü anlamıyla şer'i mahkeme kayıtları olan şer'iyye sicil defterleri, Osmanlı dönemine ait toplumsal tarih, kültür ve Türk-İslam medeniyetine ışık tutacak oldukça önemli bilgileri içermektedir. Bu defterlerde, genel tarih, hukuk tarihi, iktisat tarihi, sosyal yapı, vakıf sistemi, mimari eserler gibi daha pek çok konuda bilgiler bulunmaktadır¹.

Şer'i mahkemelerin idarecisi durumunda olan kadıların, önlerine getirilen her olayı ince ayrıntılarına kadar ve tarih belirterek kaydetmiş olmaları, şer'iyye sicillerini özellikle Tanzimat'a kadar ki tarih araştırmaları için oldukça önemli kaynaklar haline getirmiştir. Tanzimat'tan sonra ise hukuk alanında yapılan düzenlemeler neticesi kurulan yeni mahkemeler, şer'i mahkemelerin ellerindeki davaların kapsamını daraltmış, bu da şer'iyye sicillerinin konu çeşitliliği açısından zayıf kalmasına sebep olmuş olsa da, şer'iyye sicillerinin, şer'i mahkemelerinin kapsamında bırakılan (islami-bireysel alan); evlenme-boşanma olayları, miras taksimi, vasilik, borç-alacak davaları, doğum-ölüm ilanları vs. gibi konular hakkındaki içerik zenginliğini devam ettirmiştir.

Şer'i mahkemelerde davaların çözüme kavuşturulmasında İslam hukuku müracaat edilen birinci mercidir. Bu sebeple çalışmamızda, tespit edilen konulara İslam Hukukunun özde nasıl baktığını anlamak için tanınmış İslam hukukçularının eserlerine de müracaat edilmiştir.

AİLE YAPISI

a- Evlenme ve Boşanma Olayları:

Nikâh, sözlükte bir şeyi bir şeye eklemek, katmak anlamında alınma olarak sözlük örfünde, sifahun yani zinanın zıddı olan ve cinsel birleşmeyi meşru kılan sözleşme anlamında kullanılır. Şer'an ise, "kadının kadınlığından yararlanma üzerine kurulan bir söz sözleşme" diye tanımlanır². Nikâh aynı zamanda bir evlilik aktidir.

Evlilik ise; erkeğin kadından faydalanma mülkiyetini elde etmesi, kadınında erkekten faydalanmasını helal kılması için Allah'ın koyduğu bir akit manasına gelir³.

İncelenen şer'iyye sicilinde hakkında en çok hüküm bulunan konu, karı koca ilişkileri ile ilgili olup, çalışmamızda gerek evlenme talebi gerek boşanma talebi yanı sıra birçok ilginç olay bu başlık altında incelemeye tabi tutulmuştur.

¹ Geniş bilgi için bakınız: Ahmet AKGÜNDÜZ, *Şer'iyye Sicilleri*, İstanbul 1988.

² E.H. Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, C-II, Azim Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 94.

³ V., Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansilopedisi*, C- IX, Feza Yayıncılık, s.27.

Ordu Kazası'nın Perşembe Nahiyesi'nin Uzunmusa Köyü'nde Asiye isimli bir kızın, aynı nahiyenin Kızılhisar Köyü'nden Mehmet isimli bir adam ile yaptığı evlilik hakkında hüküme bakıldığında, dönemin evlilik uygulamaları hakkında ipuçları elde etmek mümkündür.

Bu hükümde dikkati çeken hususlar:

a) Öncelikle evlenme olayında kadının da seçme hakkı olduğunun ve onayının gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır. Zira hükümde açıkça Asiye isimli kızın rızasının olduğu ortaya çıkıyor.

b) Aynı hükümde, hukuken mümkün olmasına rağmen çok eşliliğin özellikle kadınlar arasında tasvip edilmediğini görüyoruz. Zira bu hükümde, Asiye isimli kız öncelikle Mehmet'in başka bir kimseyle evli olmadığını Mehmet'in köyünün ihtiyar heyetinden araştırıyor ve ancak emin olduktan sonra evliliği kabul ediyor.

c) Bir başka husus ise evlilik evlenecek taraflardan birinin veya her ikisinin vekilleri tarafından da gerçekleştirilebilirdi. Bu hükümde nikâh olayını Mehmet'in babası vekâleten gerçekleştiriyor.

Boşanma olaylarında ise gerek erkek, gerekse kadın tarafından öne sürülen en geçerli sebepler aralarında "hüsn-ü muaşeret" olmaması, "İmtizaç" edememeleri ve aralarında münaferet olmasıdır. Yine Perşembe nahiyesinin Uzunmusa Köyü'nden Fatma isimli kadın kocası Ali ile aralarında imtizaç edemediklerinden dolayı boşandıklarını belirtmektedir (29 Cemazielahir 1325/9 Ağustos 1907).

Bu tür davalarda, yani karşılıklı rıza ile meydana gelen boşanmalarda genellikle taraflar arasında bir pürüz çıkmamakla beraber⁴, zaman zaman boşanan kadınların bir takım talepleri olduğu da görülmektedir.

Meselâ, 11 Rebiulahır 1326 (13 Mayıs 1908) tarihli bir hükümde Ordu kazasının Kirazlıman Mahallesi'nde ikamet eden Nebiha Hatun kocası Yakub reis kendisini boşadığını belirterek kocasından 1001 krş mihr-i müeccelini ve beraberinde nafaka talebinde bulunuyor. Bu durum karşısında Yakub Reis, maddi külfeti çekmemek için tek çıkar yol olarak karısını boşadığını inkâr ediyor. Mahkeme kadından iddiasını isbat edecek şahitler istiyor. Kadın bu şahitleri gösteriyor. Şahitlerin dinlenmesinden sonra mahkeme kadının iddiasını doğru kabul ediyor⁵.

Evlilik ve boşanma işlerinin her zaman düzenli olarak kayıt altına alınmaması, daha sonraları bu örnekte olduğu gibi daha bir çok problemin doğmasına sebep olabiliyordu.

17 Cemazielevvel 1326 (17 Haziran 1908) tarihli bir hükümde Habismane Nahiyesi'nin Uzunpare Köyü'nde Rabia isimli kadın kocası Hakkı'nın 1316 senesi ağustos ayında asker dönüşü kendisini babasının evinde geçimsizlik sebebiyle boşadığını ve daha sonra kendisine müdahale ettiğini belirterek, bu müdahalenin engellenmesini istiyor.

⁴ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 25.

⁵ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 65.

Hakkı ise cevabında asker dönüşü kayınpederinin evine hanımını almaya gittiğini ve hanımının kendisiyle gelmek istemediğini belirterek hanımını boşadığını belirtiyor. Mahkemenin Rabi'dan şahit istemesi üzerine şahitler dinleniyor ve Rabia iddiasında haklı görülüyor⁶.

Ordu Kazası'nın Kirazlıman Mahallesi'nde geçen bir olayda: Emine isimli bir kadına Şevki ve Şükrü isimli iki ayrı adam sahip çıkıyor. Ve her biri Emine'nin kendi karısı olduğunu ve kendisine verilmesini talep ediyor. Vekiller (Avukat) tarafından yürütülen dava Şükrü lehine sonuçlanıyor⁷.

Biraz önce de bahsedildiği üzere bu kargaşaların ortaya çıkışında, evlilik ve boşanma işlemlerinin düzenli bir şekilde kayıt edilememesi önemli bir rol oynamaktadır.

Ordu Şer'iyye sicilinde incelenen hükümler arasında nafaka davaları da önemli bir yer tutmaktadır. Nafaka davaları hem kadın hem de erkek tarafından açılabilmektedir. Kadın tarafından açılan nafaka davalarında, kadın gerek kendisi için⁸, gerek çocuğu için⁹, gerekse doğacak çocuğu için talepte bulunabiliyordu¹⁰.

Nafaka davası açan erkek ise; birtakım gerekçeler ile, karısına ödediği nafakanın azaltılmasını istiyordu.¹¹

Hayriye isimli bir kadın, kocası İsmail'in kendisini nafaka vermeden boşadığını ve bu olayın kendisini maddi açıdan çok zor durumda bıraktığını söyleyerek nafaka talebinde bulunuyor. Mahkeme

Hayriye Hanım'a günlük 3 kuruş aylık toplam olarak 90 kuruş nafaka bağlıyor¹².

Ordu Kazası'nın Bucak Mahallesi'nde Şahasene isimli kadın, kocası Abdullah'ın kendini 10 ay önce boşadığını ve bu durumun hem kendisini hem 6 yaşındaki Nadire ve 4 yaşındaki Mürüvvet isimli kızlarını maddi yönden çok zor durumda bıraktığını belirterek nafaka talebinde bulunuyor. Mahkeme kararında Abdullah'ı her ay 90 kuruş nafaka ödemeye mecbur ediyor¹³.

Yine Bucak Mahallesinden Miyase isimli kadın, kocası Ahmet'in kendisini boşadığını belirtiyor. Kendisinin ise 7 aylık hamile olduğunu söyleyerek doğum yapıncaya kadar Ahmet'den nafaka talep ediyor. Mahkeme kendisine müracaat tarihinden itibaren her ay 60 kuruş nafaka bağlıyor¹⁴.

Yine Bucak mahallesinden Yunus isimli şahıs, mahkemeye müracaat ederek boşadığı karısı Zinet'e ödediği günlük 3 kuruşu ödemede güçlük çektiğini ancak günlük 40 para ödeyebileceğini geri kalan 2 krş'un kaldırılmasını talep ediyor.

⁶ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 78.

⁷ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 70.

⁸ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 167.

⁹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 64, 131.

¹⁰ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 132.

¹¹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 76.

¹² Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 167.

¹³ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 131.

¹⁴ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 132.

Mahkeme Yunus'un bu durumunu mahallesinin ihtiyar hey'eti aracılığıyla tesbit ettikten sonra Yunus'a önceden takdir edilen günlük 3 krş nafakanın 2 krş'u kaldırılarak, günde 40 para ödemesine müsaade ediliyor¹⁵.

Bu hükümlerden de anlaşılacağı üzere mahkeme mümkün olduğu kadar çok tarafların durumunu göz önünde durduracak tarafları mağdur etmemeye dikkat etmektedir.

Bu bölüm altında incelediğimiz hükümlerde ilginç kalan bir konu ise, kocaların evlerine gelmeyen hanımlarını mahkemeye şikâyet etmeleri idi.

14 Zilkade 1326 (5 Aralık 1908) tarihli bir hükümde Pençşenbe nahiyesinin Yaraşlı köyünden Mustafa isimli kişi 1326 senesi zilkade ayında Hanife isimli kız ile 331 krş mihr-i müeccel ile babaları tarafından nikâhlandıklarını fakat Hanife'nin kendi evine gelmediğini belirterek Hanife'nin kendine itaatini istiyor. Hanife'nin nikâh olayını kabul etmesi üzerine dava Mustafa lehine sonuçlanıyor.

b-Ailelerin Çocuk Sayıları:

İncelenen sicil defterinde vasi tayini veraset davaları gibi hükümlerde ailelerin çocuk sayılarının tesbiti konusunda oldukça detaylı bilgi edinmek mümkündür.

Sicil defterindeki kayıtlara göre 129'u Müslim, 33'ü gayrimüslim olmak üzere toplam 162 aileye tesadüf edilmiştir. Müslüman ailelerin çocuk sayısı 316, gayrimüslim ailelerin çocuk sayısı 94 olup toplam çocuk sayısı 410 dür.

Belgelerde rastlanan kayıtlara göre, 129 tane Müslüman ailenin toplam 316 çocuğu bulunmaktadır. Ve her aileye ortalama 2.45 (3) çocuk düşmektedir. Müslüman ailelerden 3 tanesinin hiç çocuğu görülmezken, 45 tanesinin 1 çocuğu, 25 tanesinin 2 çocuğu, 23 tanesinin 3 çocuğu, 18 tanesinin 4 çocuğu, 10 tanesinin 5 çocuğu, 5 tanesinin 6 çocuğu görülmektedir. Belgelerde ebeveynden herhangi birinin ölümünden kaynaklanan vasi tayini miras taksimi gibi davaların çokluğu özellikle 1 çocuklu aile sayısını fazla göstermektedir. Ayrıca sicil defterinin muhtevası dahilinde bulunan ve bizlere ailelerin çocuk sayıları hakkında bilgi veren hükümlerin tamamına yakın bir kısmının ölüm sonrası mahkemeye intikal eden davalar olduğu için Ordu kazasında yaşayan ailelerin çocuk sayıları hakkında sağlıklı bilgi edinmemizde güçleşmektedir.

Yine incelediğimiz sicil defterinde 33 gayrimüslim aileye ve bu ailelere ait toplam 94 çocuk kaydına rastlanmıştır. Bu aileler içerisinde çocuksuz aileye rastlanmazken 8 ailenin 1 çocuğu, 11 ailenin 2 çocuğu, 1 ailenin 3 çocuğu, 8 ailenin 4 çocuğu, 3 ailenin 5 çocuğu, 2 ailenin 7 çocuğu olduğu izlenmektedir. Aile başına ise ortalama 2.83 (3) çocuk düşmektedir.

Müslim ailelerle gayrimüslim ailelerin çocuk edinme oranları sicil kayıtlarındaki bilgiler baz alınarak mukayese edilecek olunursa gayrimüslim ailelerin Müslüman ailelere göre 0.38 oranında daha çok çocuk edindiği görülecektir.

¹⁵ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 76.

Teorik olarak İslam hukuku, çok eşliliğe müsaade etmişse de bu uygulamaya Türk toplumlarında fazla rağbet edildiği ve yaygınlaştığı söylenemez. Çok eşliliğin Türkler arasında fazla rağbet görmemesinin önemli sebepleri arasında birden çok kadına bakmanın ekonomik güçlüğü, yine birden fazla kadını birbirleriyle geçindirmenin zorluğu, mevcut aile huzurunun bozulması korkusu, ebeveynlerin evli erkeklere kız vermede titiz davranmaları ve İslam öncesi tek eşlilik geleneğinin etkileri gibi sebepleri sayabilir¹⁶.

İncelenen şer'iyeye sicil defterindeki konuyla ilgili kayıtlar da bu iddiayı doğrulamaktadır. Kayıtlarda bahsi geçen 129 Müslüman ailenin sadece bir tanesinde iki kadınla¹⁷, bir tanesinde de üç kadınla¹⁸ birden evli erkek adı geçmektedir. Yine kayıtlarda iki kadınla evli gayrimüslim bir erkeğin adının geçmesi de dikkat çekicidir¹⁹.

c- Vasi Tayinleri:

Ömer Nasuhi Bilmen, vasi kavramını, "bir kimsenin mallarında veya çocuklarının işlerinde tasarruf etmek üzere nasb edilen kimsedir" şeklinde tarif etmektedir²⁰. Yine *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*nde ise "Terike veya kaasırlar veyahut her ikisi üzerinde kendisine tasarruf hakkı tefviz olunan kimse hakkında kullanılır bir tabirdir" tanımı vardır²¹.

Vaside önce akıl ve baliğ, hür, malî, eşitlik, güvenilir (emânet) ve Müslüman olma şartları aranır. Yani vasi olarak atanan kimse akıllı ve ergenlik çağına gelmiş olmalıdır. Başkalarının velâyeti altında bulduklarından dolayı deli ve çocukların vasîliği sahih olamaz²².

Yukarıda belirtilen şartların şer'iyeye sicilindeki ilgili hükümlerde arandığı açıkça göze çarpmaktadır. Konuyla ilgili hükümlerde bu şartlar "Emanet ile maruf, istikamet ile mevsuf ve her vechile vesayet uhdesinden gelmeye kadirdir" cümleleriyle ortaya konuluyordu.

İncelenen şer'iyeye defterinde, vasi olarak atanan kimsenin saydığımız özellikleri sıralandıktan sonra, bu özellikler vasi olarak atanan kimsenin ikamet ettiği mahallesinin imam, muhtar ve ihtiyar hey'eti tarafından verilen mühürlü bir il-mühâberle tescili de yapılmaktadır.²³

Lüzum görüldüğü durumlarda vasilerin yaptıkları işleri kontrol etmek ve nezarete bulunmak için bir de nazır atanabilirdi. Nazır olarak atanan kimseler vesayet işlemini kontrol altına alarak doğabilecek istismarları önlemek ile yükümlü-

¹⁶ M.E. Yolalıcı, (1990), *XIX. Yüzyıl Ortalarında Samsun'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1990, Basılmamış Doktora Tezi, s. 57-58.

¹⁷ *Ordu Şer'iyeye Sicili*, Hüküm 28.

¹⁸ *Ordu Şer'iyeye Sicili*, Hüküm 31.

¹⁹ *Ordu Şer'iyeye Sicili*, Hüküm 12.

²⁰ Geniş Bilgi için Bakınız: Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul

²¹ PAKALIN, M.Z. (1983), *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınevi, İstanbul, s.584.

²² ZUHAYLİ, V. age C-X, s.226

²³ *Ordu Şer'iyeye Sicili*, Hüküm 1.

düler. Hem vesayet işlemine hem de sorumluluklarını üstlendiği çocukların “umur ve hususatlarının küllisine “nezaret” ederlerdi²⁴.

İncelenen Şer’iyye defterinde sadece çocuklara değil aynı zamanda mallarını koruyamayacakları gerekçesi ile kimsesi olmayan mahpuslara da vasi tayin edildiği görülmektedir. Ebulhayr Mustafalı Köyünden Topaloğlu Hüseyin isimli 20 yaşlarında mahpus bir genç adına köylerinden Kara İbrahimzade Bilal isimli bir şahıs tarafından dilekçe ile müracaat edilip hapiste olan Hüseyinin velisi olmadığını dolayısıyla mallarının korunması gerektiğini ve bu amaçla vasilik için gerekli güvenilirlik ve kabiliyete sahip, aynı zamanda mülkiyet durumunda herkes tarafından bilinen -burada mahpusun mülkünü üzerine geçirmeye teşebbüs edemeyeceği belirtilmek amaçlanmıştır- Kara İbrahimoğlu Mehmet’in Hüseyin’e vasi atanması teklif dilmış ve bu teklif kabul örmüştür²⁵.

Vasi olarak atanan bir kimsenin, vasi olabilmesi için bulundurması gereken özelliklerin bulunmadığının anlaşılması veya durumunda herhangi bir sebepten dolayı değişikliğin tespit edilmesi halinde vasilik hakkı kendisinden alınır. Ordu kazasına bağlı Anamoz köyünde vefat eden Bıyıklıoğlu Hacı Ali isimli bir şahsın vefatından sonra küçük yaşlardaki çocuklarına vasi olarak atanan çocukların amcaları Bıyıklıoğlu Durmuş’un çocukların hukukunu muhafazaya kudreti olmadığı gerekçesi ile vasilikten azledildiğini ve yerine vasiliğin gereklerini daha iyi yerine getireceği iddiasıyla çocukların dayıları Çamoğlu Salih’in vasi tayin edildiğini aynı zamanda anneleri Hatice Hanımın da nazır tayin edildiğini görüyoruz²⁶.

İncelenen şer’iyye defterinde, vasilerin sadece yetersiz görülmelerinden dolayı azledilmedikleri görülmektedir. Ordu kazasına tabi Tebe-i Bala köyünde vefat eden Kuruhüseyinoğlu Abdullah’ın küçük çocuklarına vasi olarak atanan Çocukların anneleri Fatma Hanım tekrar başka bir kişi ile evlenince vasilikten azledilerek yerine çocukların amcaları Kuruhüseyinoğlu Ruşen vasi olarak atanıyor²⁷.

Vasi olarak tayin edilen kişiler aşağıdaki vazifelerle yükümlüydüler;

Vasilerin yapmaları gereken en önemli işleri vasisi oldukları çocukların menkul ve gayr-i menkul mallarını çocuklar reşit ve kendi işlerini doğru ve hatasız görebilecekleri zamana kadar (vakt-i rüşd ve sedadlarına değin hıfz ve ru’yet etmek) ve çocukların işlerini düzenlemektir (tesviye-i umur).²⁸

Bununla beraber vasiler çocukların yararına olmak şartı ile çocuklar adına mal alabilirler veya çocukların mülklerini satabilirlerdi. Fakat burada alış ve satışın kesin olarak çocukların yararına olması gerekirdi. Ve bu işlemi yapan vasi mülkün gerçek değerinden ancak önemsiz bir miktar sapabilirdi. Gerçek değerinden çok pahalıya mal alamaz, ve gerçek değerinden çok ucuza mal satamazdı. Bu alış veriş işleminde çocukların zarar görmelerinin engellenmesi sadece vasilerin insafına

²⁴ Ordu Şer’iyye Sicili, Hüküm 203.

²⁵ Ordu Şer’iyye Sicili, Hüküm 207.

²⁶ Ordu Şer’iyye Sicili, Hüküm 100.

²⁷ Ordu Şer’iyye Sicili, Hüküm 1.

²⁸ Ordu Şer’iyye Sicili, Hüküm 8.

bırakılmamış aynı zamanda alınan birtakım önlemlerle çocukların zarar görmeleri engellenmeye çalışılmıştır .

Öncelikle vasiler adına herhangi bir alış verişte bulunmayı düşünen bir vasi bunu sadece kendi iradesiyle gerçekleştiremezdi. Yapılacak alış verişin gerekli ve muhakkak çocukların yararına olduğunun bağlı buldukları köy yada mahallenin ihtiyar heyeti tarafından verilecek bir belgeyle onaylanması gerekiyordu. Yine bu alış verişte çocukların zararının engellenmesi amacıyla alışverişin komisyon huzurunda yapılması da gerekiyordu. Ve muhakkak alınan şeyler çocuklar adına tapu ettirilmek zorundaydı.

Ordu Kazası'nın Bucak Mahallesi'nde vefat eden Kaptanoğlu Mahmut isimli kişinin küçük çocuklarına vasi olarak tayin olunan anneleri Emine Hanım mahkemeye müracaat ederek; babalarından kalan araziye çocukların kullanamayacağını, bu tarlaların satılarak kullanılabilir daha müsait bir tarlanın satın alınarak çocukların adlarına tapu ettirilmelerinin daha yararlı olacağını belirtiyor aynı zamanda bu iddiasını mahallelerinin ihtiyar hey'eti tarafından verilen bir şehadetname ile doğruluyor. Bunun üzerine mahkeme Emine Hanıma izin veriyor²⁹.

Miras taksimlerinde vasilerin, hazır bulunup vesayeti altında bulunan çocukların zarar görmelerini engellemeye çalışmaları da belgelerde rastlanan olaylar arasındadır. Mirasın paylaşılması esnasında yetişkin vereselerin küçük vereselere karşı herhangi bir haksızlık yapmalarını engellemek görevi de vasilere aitti. Ordu kazasına bağlı Bucak mahallesinde vefat eden Ömeroğlu İbrahim'in küçük çocuklarına vasi tayin edilen amcazadesi mahkemeye müracaat ederek İbrahim'in küçük çocuklarının zarara uğramalarını engellemek amacıyla mirasın taksimi esnasında hem kendisinin hem de tapu memurunun hazır bulunmasını talep ediyor ve bu talebi mahkemece kabul ediliyor³⁰.

Vasilik müessesesi, vasilere sınırsız yetkiler tanımamakla beraber, vasilik süresini de sınırlandırmıştır. Vasiler sadece; kendi işlerini kendileri göremeyecek, kendileri hakkında iyi ile kötüyü ayıramayacak ve mallarını koruyamayacak kadar küçük çocukların zarara uğramalarını önlemek amacıyla faaliyet gösterirlerdi. Ve çocukların reşit, Kendi haklarında iyi ile kötüyü ayırt edebilecek, kendi işlerini kimseye muhtaç olmadan yürütebilecek ve mallarını koruyabilecek yaşa ve olgunluğa geldikleri zaman görevleri sona ererdi.

Ancak vasilerin bir kısmının, her ne kadar çocukları gözetmek, çocukların yararına iş görmekle mükellefse de, şer'iyye defterindeki birtakım hükümlerde bazı vasilerin çocukların mallarını, çocuklar büyüdüğü halde kendilerine iade etmekten ısrarla kaçındıklarını, vesayeti altındaki kişilerle mahkemelik olduklarını gö-

²⁹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 105.

³⁰ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 140.

rüyoruz. Bu durumda bazı vasilerin çocukların mallarından kendilerine çıkar sağladıkları ihtimalini ortaya çıkmaktadır.

İncelenen şer'iyye defterinin 45-46. sahifelerinde yer alan bir hükümde "Ulubey nahiyesine tabi Çonkaba" karyesi sakinelerinden müteveffa Çelenkzade Mustafa efendi ibn Hüseyin adlı kişinin kızı Arife mahkemeye müracaat edip yirmibir yaşını geçtiğini, baliğa olduğunu ve işlerini tek başına görmeye kadire olduğunu ve işlerini tek başına görmeye kadire olduğunu ve vasiinin yardımına ihtiyaç duymadığını belirterek vasisi Abdalzade Salih efendi ibn Hüseyin efendiden babasından kalan ve defter-i kassam eytam sandığında belli olan mallarını kendine iade etmesini talep edince, vasi Abdalzade Salih Efendi ibn Hüseyin Efendi Afife'nin rüşd iddiasını inkâr ederek mallarını kendine iade etmek istemiyor.

Bunun üzerine mahkeme Afife'den iddiasını isbat edecek şahitler isteyince Afife, iddiasını Ordu kazasının Bucak mahallesinde ikamet eden Ordu medresesinden Çobanzade Ahmet Efendi b. Mehmet Efendi ibn Mehmet Efendi ve Kahyaoğlu Molla Hasan B. Hüseyin ibn Musa adlı kişilerle isbat edeceğini ifade ediyor.

Şahitler, Afife lehine beyanatta bulununca mahkeme şahitlerin doğruluğunu Bucak Mahallesi imam ve muhtarından aldığı bilgilerle araştırarak Afife lehine davayı bağlıyor.

Ordu Kazası şer'iyye sicilinde vasilik ile ilgili belgelerde tutuklu durumundaki kişiler hariç çocuk durumundaki yetimlere genellikle birinci dereceden akrabaların; "anne, baba, erkek kardeş, büyük baba, amca , dayı, hala,enişte, amca oğlu" vasi olarak atandığını görüyoruz.

d- Miras ve Veraset ile İlgili Hükümler:

"İrs" dilde, bir şahsın başka birinin ölümünden sonra (hayatta) kalması ve ölenin geride bıraktığı malını alması demektir. Fıkıhta ise irs ölene ait olup ölüm sebebiyle şer'î mirasçının hak ettiği geriye kalan mallar ve haklardır.³¹

İslâm dini ölünün mallarının sonraki nesillere intikali konusunda, son derece titiz davranmış, gerek ayet ve gerekse hadislerle ayrıntılı bir şekilde miras paylaşılması işleminin nasıl yapılacağını öğretmiştir.

İncelenen şer'iyye sicilinde kayıtlı veraset davalarının büyük bir kısmı; varislerin, "müverris'in sıhhatinde filan kişiye bir miktar para borç verdiğini ve borcunu alamadan öldüğünü, kendilerinin varisleri olmaları hasebiyle, filan kişinin ölüye olan borcunu kendilerine ödemesini talep etmesiyle" açılan davalar olup hemen tamamında gerçek varisleri olduklarını isbat etmeleri durumunda davayı kazanıyorlar³².

³¹ ZUHAYLİ, V. age. C-X, s.317

³² Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 11.

Yine çoğunluğu oluşturan bir başka dava türü ise; ölenin gerek borç alma³³ gerek alış veriştirten³⁴ doğan borçlarının alacaklıları tarafından varislerinden istenmesi konulu davalardır.

Aslen Rizeli olup Ordu Kazasının Bucak Mahallesinde vefat eden Ordu mahkeme başkatibi Kadızade Mesrur'un mal varlığı 48 sehim üzerinden resmi mirasçıları olan eşi Gülsüm'e 6 sehim ve çocukları; Mehmet Tahir'e 14 sehim, Naciye'ye 7 sehim, Rasime'ye 7 sehim, Hatice'ye 7 sehim, Hamdiye'ye 7 sehim olmak üzere aralarında paylaştırılıyor. Daha sonra vereselerden Mehmet Tahir mahkeme-i Şer'e müracaat ederek babaları Kadızade Mesrur'un resmi mirasçılarının kendileri olduğunu ve kendilerinden başka mirasa hakkı olan kimsenin bulunmadığını belirttikten sonra, babasının hayatta iken mahkeme-i şer'iyeye mülazımlarından Necip Efendiye 20 kuruş borç verdiğini ve bu borcun hayatta iken babasına ödenmediğini belirterek, Kadızade Mesrur'un resmi mirasçıları sıfatıyla bu paranın kendilerine ödenmesini talep ediyor. Mahkeme Necip efendiden konuyla ilgili bilgi isteyince Necip Efendi söz konusu borcu kabul etmekle beraber Mehmet Tahir'in veraset iddiasını reddediyor. Bunun üzerine mahkeme Mehmet Tahir'den veraset iddiasını ispat etmesini istiyor. Mehmet Tahir, iddiasını şahitlerle mahkemeye isbat edince mahkeme iddia sahibi lehine karar vererek Necip Efendiden borcunu ödemesini istiyor³⁵.

Ordu Kazası'na tabi Bucak Mahallesi'nde Ahmet isimli bir şahıs mahkemeye arz-ı halle müracaat edip; yine Ordu kazasına tabi Bayadi meca Mecidiyeli köyünden Mehmet ve biraderi Mustafa'dan Mukavelat muharrerliğinden tasdikli senetle bir kita fındık bahçesi sattın aldığını ancak bahçenin yarım hissesini almadan Mehmet'in öldüğünü ve alması gereken bahçenin kendine teslim edilmediğini, aynı zamanda bu bahçeyi alırken zıraat bankasından para aldığını belirterek ya bahçenin kendine teslimini yada bankaya ödemesi gereken paranın vereseler tarafından ödenmesini talep ediyor.

Mahkeme, merhum Mehmet'in eşi Hanife Hanım ile biraderi Mustafa'ya 3 defa murasele-i şer'iyeye gönderdiği halde Hanife ve Mustafa'nın mahkemeye gelmemeleri üzerine Ahmetin talebi üzerine Hanife ve Mustafa'ya haklarının korunması için mecellenin 1834. Maddesi gereğince gıyaben bir avukat tayin ediyor.

Yapılan soruşturmalar sırasında Hanife ve Mustafa Ahmet'in iddiasını reddediyor. Bunun üzerine Ahmet iddiasını şahitlerle isbat edince mahkeme Ahmet'in lehine karar veriyor³⁶.

e- Kız Çocuklarının Hizmetçi Olarak Verilmelerine Dair Hükümler:

³³ Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 61.

³⁴ Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 180

³⁵ Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 16.

³⁶ Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 180

İncelediğimiz şer'iyye sicilinde; Maddi durumları kötü olan bazı ailelerin, fakir oldukları ve ihtiyaçlarını karşılayamadıkları gerekçesi ile³⁷, küçük yaşta kız çocuklarını veya kız kardeşlerini³⁸ veya kız yeğenlerini³⁹ maddi yönden zengin ailelere belirli bir süre⁴⁰ ve ücret tesbiti ile hizmetçi olarak verdiklerini görüyoruz.

Belgelere göre hizmetçi olarak verilen kızlardan en küçük yaşta olanın 3⁴¹, en büyük yaşta olanın 12 yaşlarında oldukları⁴² ve tesbit edilen sürenin en kısıması 3 sene⁴³ ve en uzununun 10 sene⁴⁴ olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu işlemin sadece hizmet gördürmek amaçlı yapılmadığı aynı zamanda bu çocukların (her ne kadar belgelerde açıkça yazılmasa bile) çocukları olmayan aileler tarafından evlatlık olarak da alındığı akla geliyor.

Yukarıdaki paragrafta belirtilen durumlar göz önünde bulundurulduğunda, üstelik bu çocukları alan ailelerin ekonomik durumlarının en az bir hizmetçi tutabilecek kadar iyi olduğu da düşünülecek olursa, küçük yaşta çocukları hizmetçi olarak çalıştırmaktan çok, onları ya evlatlık alma ya da fakir ailelerin yanında yaşayacakları muhtemel zorlukları giderme gibi hayır düşüncelerinin de bulunduğu zannı güçlenmektedir. Aynı zamanda kısa bir zihin zorlaması ile Osmanlı tarihinde buna benzer birçok hadisenin varlığını hatırlanabilir.

Küçük yaşta kız çocuklarını alma işlemi bizzat çocuğu alan aile tarafından yapılabildiği gibi özellikle şehir dışındaki aileler bu işi vekiller aracılığı ile de gerçekleştirebiliyorlardı⁴⁵. Burada vekiller, hem çocukların ailelerine çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanacağına dair teminat olurlar hem de çocukları alacak aile namına çocuğun ailesine ücretlerini ödemektedirler⁴⁶.

Ücretler senelik ve toplam olarak tesbit ediliyor ve peşin olarak veriliyordu. Çocuğun ailesi, parayı aldıktan sonra tesbit edilen sürenin tamamında çocuğunun, kendisini alan aileye tamamen hizmet edeceğini etmediği takdirde aldığı parayı geri iade edeceğini söylerdi.⁴⁷ Çocuğu alan aile ise tesbit edilen süre içerisinde çocuğun yeme-içme, giyinme ve diğer zaruri ihtiyaçlarını karşılamayı kabul ederdi⁴⁸. Bazı aileler tesbit edilen miktarın bir kısmını çocuğunun ihtiyaçlarına sarf edilmesini ve bir kısmının da çocuk adına biriktirilmesini de şart koşabiliyorlardı⁴⁹.

f- Annelerin Oğullarından Nafaka Talepleri:

-
- ³⁷ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 10.
³⁸ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 48.
³⁹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 44.
⁴⁰ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 48.
⁴¹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 154.
⁴² Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 49.
⁴³ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 68.
⁴⁴ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 58.
⁴⁵ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 10.
⁴⁶ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 186.
⁴⁷ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 10.
⁴⁸ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 10.
⁴⁹ Ordu Şer'iyye Sicili, Hüküm 154.

Şer'iyeye sicilini incelerken karşılaştığımız en ilgi çekici olaylar arasında kuşkusuz bazı muhtaç annelerin kendilerine bakmayan oğullarını mahkemeye şikâyet ederek onlardan mahkeme kararıyla nafaka almaları konulu olanları idi.

Anneliğe ve annelere önem veren Türk kültüründe, İslam dininin konuyla ilgili hassasiyetinin de katkısıyla, Türk anneleri toplumda ayrıcalıklı bir yer edinebilmişlerdir. İyi bir Türk evladı için anne-babasının hayır duasından daha önemli güç ve moral kaynağı düşünülemez.

Türk annesi, sadece evlatları ve çevresi tarafından korunmakla bırakılmamış her ihtimal göz önünde bulundurularak gerektiği zaman devlet koruması altına da alınabilmiştir. İncelenen şer'iyeye sicil kayıtlarında azda olsa bu türden olaylara rastlanmaktadır.

Ordu Kazası'na bağlı Bucak Mahallesi'nde ikamet eden Gülsüm isimli bir kadının mahkemeye müracaat edip fakir ve naçar olma gerekçesiyle geçimini sağlayamadığını ve Tireboluda polis olan oğlunun kendisine bakmadığını iddia ederek mahkemeden yardım talep ediyor. Bu talep üzerine Mahkeme, Gülsüm Hanım'a oğlunun ödemesi kaydıyla zaruri ihtiyaçlarını karşılaması için 60 kuruş nafaka bağlıyor.

ORDU KAZASINDA MÜSLİM GAYR-İ MÜSLİM İLİŞKİLERİ

Türkler tarih boyunca farklı kültürlerle karşı, ister hakim ister eşit konumda olsunlar, her zaman hoşgörülü ve adil davranmayı başarmış ender milletlerdendir. Bu durumu en belirgin bir şekilde, "Türk Devlet Geleneğinin" açıkça sergilendiği Osmanlı Devletinde görebilmekteyiz. Osmanlı Devletinde gayrimüslim milletlere dünyanın hiç bir devletinde görülmeyen ölçüde dini, adli idari ve kültürel alanlarda özerklik tanınmış, dillerine kilise ve havralarına, mektep, mahkeme ve hastanelerine karışılmamıştır. Evlenme, boşanma, düğün ve ölüm gibi medeni hukuku ilgilendiren bütün işler millet teşkilatlarına bırakılmıştır⁵⁰.

Fakat Osmanlı Devletinin, bu engin hoşgörüsünün karşılığını gayrimüslimler sonuna kadar sadakatle bağlı kalarak ödeyememişlerdir. Zamanla Osmanlı Devletinin gücünün zayıflaması, buna karşılık gayrimüslim teb'anın iktisadi ve siyasi bakımdan güçlenmesi, milliyetçilik akımının etkisi gibi nedenlerle gayrimüslim teb'a çoğu zaman Osmanlı Devleti için bir problem olmuştur.

İncelenen şer'iyeye sicilindeki gayrimüslimler hakkındaki belgelerin büyük bir çoğunlukta miras taksimi, vasi tayini ağırlıklı olması, bu olayların da gayrimüslimler arasında geçiyor olması, azınlıklarla Müslüman halk arasındaki ilişkiler hakkında net bilgiler edinmemizi güçleştirmektedir. Ama, yinede azınlık konumunda olan bazı kimselerin birbirleriyle olan hukuki davalarında bir Türk avukata müracaat etmeleri, aynı şekilde Türklerin de kendi aralarındaki anlaşmazlıkların çözümünü gayrimüslim bir avukata bırakmaları, Türklerle azınlık konumun-

⁵⁰ Geniş Bilgi İçin Bakınız: B. ERYILMAZ, *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

daki insanlar arasında 20. yy'ın ilk çeyreğinde çok ciddi problemlerin yaşanmadığı izlenimini uyandırmaktadır. İncelenen şer'iyeye sicilinde bunun aksini ispat eden hiç bir olaya da rastlanmamıştır.

Bununla beraber Müslim halk ile gayrimüslim halk arasında mahkemeye intikal eden anlaşmazlıklarda devlet adaletten ayrılmamaya dikkat etmiş gerektiği zaman mahkeme kararının Müslimler aleyhine de neticelendiği görülmüştür.

Ordu Kazası'nda bulunan Ermeni Taşbaşı Mahallesinde ikamet etmekte olan Agop oğlu Kalosa vefat edince, mirası terk ettiği eski eşinden olan yedi çocuğu arasında paylaştırılıyor. Resmi mirasçılar olan bu çocuklar, mahkeme-i şer'iyeye mülazımlarından Osman Ağazade Necip Efendi'yi mahkemeye vererek babalarının hayatta iken kendisine borç para verdiğini şimdi ise babalarının resmi mirasçılarının kendileri olduğunu dolayısıyla Necip Efendi'nin babalarına olan borcunu kendilerine ödemesi gerektiğini söylüyorlar. Necip Efendi ise, borç iddiasını kabul etmekle beraber çocukların mirasçılığını reddederek para ödemekten kaçınıyor. Mahkemeye müracaat eden Agop oğlu Kalosa'nın çocukları şahitlerle iddialarını ispat edince mahkeme Necip Efendi'nin aleyhine sonuçlanıyor⁵¹.

Yukarıdaki örneğin dışında incelenen şer'iyeye defterinde yer alan ve çoğunluğu oluşturan vasi tayini, miras taksimi gibi davalar tamamen gayrimüslimler arasında geçmekle beraber davaların işleyiş şekillerinde de bir değişiklik göze çarpmaz. Ayrıca davaların çözüme kavuşturulması için gerekli bütün şartlar aynen gayrimüslimler içinde gereklidir, onları da bağlar. Gayrimüslim bir çocuğa vasi tayin olunurken, aynen Müslimlerde olduğu gibi güvenilirlik, muktedirlik vb. şartlar aranmaktadır.

Aslen İtalya Devleti tebası olup Ordu Kazası'nda vefat eden Tüto isimli bir gayrimüslimin, küçük çocuklarına anneleri vasi olarak atanırken kendisinde şu özelliklerin olduğu da ortaya konulmaktadır: "emanet ile maruf", "istikamet ile mevsuf", "her vecihle vesayet uhdesinden gelmeye kadir"⁵². Bu özelliklerin hepsi aynı zamanda Müslüman vasiler içinde aranırdı.

Sicil kayıtlarında, göze çarpan ve devletin hukuk alanında oluşturduğu adilane tavrın Müslim halk ile gayrimüslim halkı tam anlamıyla kaynaştırdığını da söylemek doğru olmaz. İnsanların din ayrılığı faktörünü kenara ittiklerini düşünmek hatalı olur. Mahkemelerdeki ya da devletin herhangi bir kurumundaki adilane tavrı, farklı dinlere mensup insanların oluşturduğu Ermeni Mahallesi, Rum Mahallesi gibi kavramları ortadan kaldırarak, onları bir araya getirmeye yetmemiştir. Ayrıca sicil kayıtlarında, farklı din mensuplarının birbirleriyle evliliği, mirasçı olmaları, vasi tayin edilmeleri gibi olaylara rastlanmamaktadır.

VAKIFLAR

⁵¹ Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 12.

⁵² Ordu Şer'iyeye Sicili, Hüküm 9.

Arapça'da durmak, alı koymak anlamlarına gelen⁵³, bu kelimeyi Şemseddin Sami, "Sahibi tarafından şer'-i şerif marifetleriyle bir fiil-i hayra ve hayrat ve hasenata tahsis olunmuş mülk ve mal"⁵⁴, Ömer Nasuhi Bilmen ise; "Bir mülkün menfaatini halka tahsis edip aynını Allah tealânın mülkü hükmünde olarak temlik ve temellükten müebbeden men etmektedir"⁵⁵ şeklinde tarif etmektedirler.

Vakıf kurumunun kesin olarak menşeyini tespit etmek mümkün değildir. Bu kurumun Türk-İslâm menşeli olduğu, vakıf kurumunun, İslâm öncesi Arap toplumuna, Babillere, Roma, Bizans veya Budizme ait olabileceği de iddia edilmektedir⁵⁶.

Vakıf kurumunun Türk-İslâm menşeli olmadığını düşünmek yanlış olmaz⁵⁷. Çünkü insanlar ilk çağlardan itibaren tanrıya yakınlaşmak ve onun hoşnutluğunu kazanarak, ebedi mutluluğa ulaşmak gayesini taşımışlardır ve bu gaye onları tanrının hoşnutluğunu kazanmanın yollarını aramaya itmiştir. Bu yollardan birisi de Tanrı için tanrıya yakınlaşmak için mallarına feda etmektir. Bu durum vakfın İslâm öncesi toplumlarda da olduğu iddia eden bilim adamlarının görüşlerini akla daha uygun hale getiren faktörlerden birisidir.

Fakat şurası bir gerçektir ki, Vakıf kurumunun menşeyi ister Roma-Bizans hukuku, ister eski Arap adetleri veya Babil hukuku olsun Vakıf kurumu en mükemmel manada Türk-İslâm medeniyetinde şekillendiğini görülmektedir.

Dinlerinin icaplarını yerine getirmeye çalışan hayırsever Müslümanlar, gerek Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak gerekse, sosyal hayatı dengelemek için sayı ile sınırlanmayacak kadar çok vakıf meydana getirmişlerdir. Onlardan bugüne geriye bir çok cami, mescid, mektep, medrese, kütüphane, dergah, zaviye, mezar, mera ve çayırlar kalmıştır. Vakıfların çeşitleri sadece bunlarla da sınırlı değildir. Hacca giden hacıların çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş vakıflardan, mektep ve medreselerde öğretim ve öğrenim yapan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için

kurulmuş vakıflara, borçluya, köleye (azad olunması ve sonrasında iş tutabilmesi için) yardım amaçlı Vakıflardan, gelinlik kızlara çeyiz düzen, fakirlere bayram hediyesi alan hatta yararlı göçmen kuşları tedavi eden Vakıflara kadar daha birçok alanda vakıf kurulmuştur.

Vakıfların bu işleyişi aynı zamanda devletin işleyişinin kolaylaşması yönünde olumlu etki yapmıştır. Toplumsal barışı bozabilecek birçok problem, devleti hiç uğraştırmadan vakıflar aracılığıyla çözüme kavuşturuluyordu.

Vakıfların Osmanlı şehirlerinin oluşumunda da önemli katkıları vardır. Şehir merkezleri genellikle vakıf bir külliyeinin çevresinde kurulmuştur. Vakıfların adıyla anılan mahaller ise genellikle cami, mescid, hamam veya çeşmelerin etrafında

⁵³ B.YEDİYILDIZ, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, C-13 s.153

⁵⁴ Ş. SAMİ, "Vakıf", *Kamus-i Türkî*, Bedir Yayınevi, İstanbul, s.1497

⁵⁵ Ö.N. BİLMEN, *age*, C-IV. s. 284.

⁵⁶ YEDİYILDIZ, B., *age*, C-13, s.155

⁵⁷ H. HATEMLİ, "Osmanlılarda Toprak Düzeni ve Vakıf kurumu" *Osmanlı Ansiklopedisi*, C-V, İstanbul 1994, s.203- 207.

oluşturmuştur. Yüzlerce vakıf cami, bir o kadar mescid, medrese, tekke özellikle Rumeli'de şehirlerin İslâmi bir görüntü almalarını sağlamıştır.

Vakıfların karşılıksız yardıma yönelik hizmetleri toplumun psikososyal yapısı üzerinde devletin lehine olumlu etkileri olmuştur. XVIII. yy'ın sonlarında vakıf gelirlerinin tüm devlet gelirlerinin hemen hemen yarısı, tımar ve zeamet gelirlerinin ise vakıf gelirlerinden az olduğu göz önüne alınırsa, vakıfların Osmanlı Devletinde oynadığı yapıcı rol açıkça ortaya çıkmış olur⁵⁸.

İncelenen şer'iyye sicilinde çok sayıda Vakıf adı geçmektedir. Sicil kayıtlarına geçmiş olan konuyla ilgili belgelerin tamamına yakını, ya bir toprak parçasının gelirlerinin ya da vakfedilmiş belirli bir miktar paranın faiz gelirlerinin vakfedilmesi içeriklidir. Bununla beraber vakfedilmiş paralardan borç alıp borcunu ödemeyen kişiler ile vakıf yöneticilerinin mahkemelik olduğu da görülmektedir. Sicil defterinin tamamında benzer konularda toplam 30 adet vakıf'a rastlanılmıştır. Bu tür vakıf kayıtlarına bir örnek olarak aşağıdaki hüküm özeti verilebilir:

Ordu Kazası'nın Bucak Mahallesi'nde evkaf muhasebe vekili Mehmet Ruhi Efendi, dava vekillerinden Topalzade Sadettin Efendi aracılığıyla, yine Ordu Kazası'na bağlı Kirazlımanı Mahallesi'nde ikamet eden Ali Kahya isimli bir şahsın Gözükanlıoğlu Hacı Mustafa vakfından 800 kuruş borç alarak, bu parayı ödemediği vefat etmesi gerekçesi ile Ali Kahyanın mirasçılarında eşi Akgül Hanım'a dava açarak faiziyle beraber toplam 1600 kuruşu talep ediyor. Akgül Hanım borç iddiasını red edince mahkeme iddia sahiplerinden iddialarını kanıtlamalarını istiyor. Şahitlerin dinlenmesi üzerine Akgül Hanım haksız bulunarak 1600 kuruşu ödemeye mecbur kılınıyor⁵⁹.

SONUÇ

Yapılan bu çalışmada XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Ordu Kazası'nın sosyal durumuna dair bazı veriler elde edilmiştir. Şer'iyye sicilindeki konu ile ilgili kayıtların azlığından kazanın ekonomik, siyasi ve kültürel yapısına ait geniş kapsamlı bilgiler elde etme imkânı olmamıştır. Fakat sosyal yaşantı ve hukukla ilgili davalar, bize kaza hakkında bazı değerlendirmelerde bulunma fırsatı vermiştir. Özellikle davaların işleyişinde takip edilen metod ve davaların çok kısa sürede sonuçlanması dikkati çeken önemli bir özelliktir.

Mahkemelerde davalı ve davacının ırki kökenini ön plana çıkaran kayda değer hiçbir unsur görülmemekle birlikte, dini kökenlerin de davanın işleyişinde olumlu ya da olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır.

Müslim ve gayrimüslim halkın birbirleriyle olan ilişkilerini detaylı bir biçimde ortaya koyacak hükümlerin mevcut olmaması, ayrı dinlere mensup insanların birbirleriyle olan münasebetlerini sicil kayıtlarına bakarak tesbit etme imkânını

⁵⁸ E. ÖZBİLGEN, "Osmanlılarda Gündelik Hayat", *Osmanlı Ansiklopedisi*. C-2, İstanbul 1994, s.221-225.

⁵⁹ *Ordu Şer'iyye Sicili*, Hüküm 61.

ortadan kaldırmıştır. Çünkü Müslim ve gayrimüslim halkın mahkemelere intikal eden olayları büyük çoğunlukta kendi aralarında geçmektedir. Yalnızca borç, alacak konularında iki ayrı dine mensup insanların birbirleriyle olan sürtüşmeleri mahkemelere intikal etmiş ve bu durumlarda mahkeme tamamen adaletli davranmış, gayrimüslim lehine Müslim aleyhine karar alabilmiştir.

Aile yapısında ise, genelde görülen tek eşliliğin yaygın olma durumu vardır. Karı ve koca arasında mahkemelere intikal eden olaylar geçimsizlik, erkek ya da kadından birinin sorumluluklarını yerine getirmemesi ya da boşanan eşlerin nafaka taleplerinden doğan problemlerdir. Mahkeme, bu konularda da şahitler aracılığı ile erkek kadın ayrımı yapmadan her iki tarafı ve şahitleri dinleyerek haklı tarafı tesbit etmeye çalışmıştır. Çok büyük oranla davalı taraf mahkemeden haklı olarak ayrılmıştır.

Vasi tayinlerinde ve vasilerin yapacağı işlemlerde ise, tamamen yetimlerin haklarının korunması birinci gaye edinilmiş ve mahkemeler bu konuda oldukça titiz çalışmıştır. Vasilerin yapmayı düşündüğü her işte, bu işin yetimlerin yararına olduğunu ispat ederek, mahkemeden izin almaları bir zorunluluk olmuştur. Bütün bu tedbirlere rağmen, bazı vasilerin vakti geldiği halde vesayetleri altında olan çocukların mallarını iade etmek istememeleri mahkemelere intikal ederek sürtüşmelere sebep olmuştur. Bu gibi olaylarda mahkemeler tamamen yetimler lehine karar vermiştir.

Aile bağlarının süresizliğini kabul eden Türk-İslam kültürü, çocukların yetiştirilmesine itina gösterdiği gibi maddi-manevi zayıf düşen ve evlatları tarafından terk edilen anne-babaların bakımlarında, çocukları zorlayıcı olabilmıştır. Sicil defterinde bu anlamda hükümlere de rastlanmaktadır.

Yine belgelerde dikkat çeken hükümler arasında ekonomik yönden zayıf ailelerin bakmakta yetersiz kaldıkları küçük yaştaki kız çocuklarını zengin ailelerin yanlarına para karşılığı belirli bir müddetle hizmetçi olarak vermeleri durumu söz konusu olmuştur.

Vakıflarla ilgili hükümlerde ise dikkat çekici bir yön vardır. Vakıf İslam dininin tavsiye ettiği, özendirildiği bir kurum, faiz ise tamamen yasakladığı bir işlemdir. Fakat Osmanlı Devletinde, bu iki zıtlığın birbiri ile uyuşturulmuş ve faiz işlemini vakıflara gelir sağlayan unsurlardan biri haline gelmiş olduğu görülmektedir. Vakıfların, genelde şahısların kendilerinin yaptırdıkları camilerin giderlerine, imam-hatiplerin maaşlarına kaynak oluşturmak için teşkil edildiği görülmekle birlikte, eğitim kurumları için de, vakıfların oluşturulduğu dikkat çekmektedir.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

-1496 Numaralı Ordu Kazası Şer'iyye Sicil Defteri, Milli Kütüphane, Ankara.

II. Kitap ve Makaleler

-AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Şer'iyye Sicileri*, İstanbul 1988.

-BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, İstanbul.

-ERYILMAZ, B., *Osmanlı Devletinde Gayri Müslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Yayınları, İstanbul 1996.

-HATEMİ, H., *Osmanlılarda Toprak Düzeni ve Vakıf kurumu Osmanlı Ansiklopedisi*, C-V, İstanbul 1994.

-ÖZBİLGİN, E., "Osmanlılarda Gündelik Hayat", *Osmanlı Ansiklopedisi*. C- 2, İstanbul 1994.

-PAKALIN, M.Z., *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınevi, İstanbul 1983.

-SAMİ, Ş. "Vakıf", *Kamus-i Türki*, Bedir Yayınevi, İstanbul.

-YAZIR, E.H., *Hak Dini Kuran Dili*, C-II, Azim Yayıncılık, İstanbul 1993.

-YEDİYILDIZ, B. "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, C-13.

-YOLALICI, M.E., *XIX. Yüzyıl Ortalarında Samsun'un Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi 1990).

-ZUHAYLİ V., *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, C- IX, Feza Yayıncılık 1994.

